

Załącznik

do Uchwały nr XXXI/464/2009
Rady Miejskiej Kalisza
z dnia 22 stycznia 2009 roku

MIEJSKI PROGRAM DZIAŁAŃ
NA RZECZ OSÓB
NIEPEŁNOSPRAWNYCH
w Kaliszu na lata 2009 - 2012

Kalisz 2008

***Wszyscy ludzie są wolni i równi w godności i prawach.
Aby osiągnąć ten cel, wszystkie społeczności powinny doceniać
swą wewnętrzną różnorodność i dążyć do zapewnienia osobom
niepełnosprawnym możliwości pełnego korzystania z praw
człowieka – obywatelskich, politycznych, społecznych,
ekonomicznych i kulturalnych ...***

Deklaracja Madrycka

Europejski Kongres na rzecz Osób Niepełnosprawnych

Madryt, 20-24 marca 2002 r.

Wstęp.....

...3

<u>I. Podstawy prawne</u>	
<u>Programu</u>	4
1. Krajowe regulacje prawne.....	4
2. Unijne regulacje prawne.....	5
3. Samorządowe regulacje prawne.....	7
<u>II. Diagnoza</u>	
<u>problemu</u>	7
<u>III. Adresaci Programu – definicje</u>	22
<u>IV. Program</u>	
<u>działań</u>	23
1. Cel programu, wybór strategii i metod działania.....	23
DZIAŁANIE NR 1. Łatwiejszy dostęp do informacji.....	24
DZIAŁANIE NR 2. Likwidacja barier architektonicznych i urbanistycznych.....	24
DZIAŁANIE NR 3. Likwidacja barier komunikacyjnych, technicznych i w komunikowaniu się.....	25
DZIAŁANIE NR 4. Zwiększenie dostępu do edukacji.....	26
DZIAŁANIE NR 5. Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych na rynku pracy.....	27
DZIAŁANIE NR 6. Rozszerzenie dostępu do usług medycznych rehabilitacyjnych i specjalistycznych.....	29
DZIAŁANIE NR 7. Integracja osób niepełnosprawnych.....	29
<u>DZIAŁANIE NR 8. Upowszechnienie idei wolontariatu na rzecz osób niepełnosprawnych i promowanie rozwoju organizacji pozarządowych</u>	30

<u>DZIAŁANIE NR 9. Zintegrowanie działań podmiotów wspierających osoby niepełnosprawne</u>	
.31	
2. Uzasadnienie	
Programu.....	33
3. Źródła finansowania	
projektu.....	35
V. System monitorowania realizacji	
Programu.....	35

Wstęp

Każde demokratyczne społeczeństwo powinno okazać szacunek dla powszechnie uznawanych wartości i norm oraz prawnie zabezpieczać ich funkcjonowanie. Nie może ono zostać obojętne, kiedy w relacjach pomiędzy prawem, moralnością i normami obyczajowymi występują degradujące nierówności odnoszące się do praw i obowiązków obywateli niepełnosprawnych. Osoby z niepełną sprawnością borykają się w życiu codziennym z różnego rodzaju barierami - kulturowymi, psychospołecznymi, architektonicznymi, komunikacyjnymi, prawnymi a także obejmującymi sferę aktywności zawodowej. Aspiracje osób niepełnosprawnych do podmiotowości, samodzielności, niezależności oraz autonomii mogą i powinny znaleźć swoje odzwierciedlenie w mentalności społecznej, prawie i jego przestrzeganiu.

Proces integracji z Unią Europejską niesie ze sobą wiele zmian. W przypadku grupy społecznej, którą tworzą osoby niepełnosprawne w Polsce, konsekwencje wejścia do UE są jednoznacznie pozytywne. Jednym z głównych celów Unii

Europejskiej jest usunięcie wszelkich barier, które utrudniają osobom z niepełnosprawnością pełne uczestnictwo w życiu społecznym i zawodowym, a także podejmowanie szeregu inicjatyw i strategii na rzecz osób nie w pełni sprawnych. „ (...) Obecna cywilizacja, krąg wartości, w którym żyjemy, wymaga, by człowiek – niezależnie od swej kondycji psychofizycznej – mógł realizować własne zamiłowania, talenty, pożytkować swą wiedzę i umiejętności w szerokim społecznym kontekście. Nasze wzajemne relacje z ludźmi weryfikuje nasz stosunek do słabszych, dotkniętych ułomnościami czy schorzeniami. Jeśli zdrowym zabraknie serca, cierpliwości, łagodności, determinacji w ułatwianiu codzienności osobom niepełnosprawnym, to system fundamentów scalających społeczeństwo będzie zagrożony”.

System opieki nad osobą niepełnosprawną umożliwić powinien rozpoznanie przyczyn, zdiagnozowanie wszystkich potrzeb a następnie przeprowadzenie długofalowej, wielopłaszczyznowej terapii zmniejszającej skutki spowodowane chorobą- w celu poprawy sprawności potrzebnej do życia niezależnego, w miarę samodzielnego i aktywnego.

Oddziaływania te powinny odbywać lub odbywają się w placówkach służby zdrowia, oświaty, pomocy społecznej.

Proces przywracania osoby niepełnosprawnej społeczności lokalnej będzie w pełni efektywny tylko wtedy, gdy rehabilitacja prowadzona będzie w sposób kompleksowy, gdy efekty rehabilitacji leczniczej wsparte zostaną rehabilitacją społeczną a utrwalone rehabilitacją zawodową.

Głównym celem perspektywicznych, ustalonych w *Miejskim Programie Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych* działań jest stworzenie systemu umożliwiającego przywrócenie osoby niepełnosprawnej społeczeństwu, wytworzenie poczucia aktywnego uczestnictwa, eliminacja postawy roszczeniowej oraz „przekształcenie” osób

niepełnosprawnych z „biorców” pomocy społecznej w osoby zasilające budżet lokalny.

Działania na rzecz poprawy warunków życia osób niepełnosprawnych powinny odbywać się zgodnie z założeniami określonymi w Deklaracji Madryckiej przyjętej przez

Europejski Kongres na Rzecz Osób Niepełnosprawnych - Madryt 20-24.03.2002.

Długofalowy proces terapeutycznego i społecznego oddziaływania na osobę niepełnosprawną odciąża i wspomaga jej rodzinę lub opiekunów.

W procesie wyrównywania szans osób niepełnosprawnych należy położyć nacisk na obowiązek przestrzegania prawa budowlanego. Likwidacja barier architektonicznych i urbanistycznych umożliwia swobodny dostęp do obiektów użyteczności publicznej, mieszkań i komunikacji, zwiększa stopień usamodzielnienia, zmniejsza uzależnienie osoby niepełnosprawnej od ciągłej pomocy osób trzecich.

Wszystkie proponowane działania powinny być wsparte przez organizacje pozarządowe.

I. Podstawy prawne Programu

1. Krajowe regulacje prawne:

- **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej** z dnia 2 kwietnia 1997 roku, która stoi w obronie praw i wolności osób niepełnosprawnych w Polsce, określa zasady jakimi powinny kierować się władza ustawodawcza, wykonawcza i samorządy terytorialne działające na rzecz środowiska osób z niepełną sprawnością. Konstytucja jest podstawowym aktem prawnym regulującym prawa każdego człowieka, bez względu na płeć, rasę, wyznanie. W artykule 32 określa się fundamentalne prawo do równego traktowania oraz zakaz dyskryminacji w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym. Artykuł 69 natomiast nakłada na władze publiczne obowiązek udzielania osobom niepełnosprawnym pomocy w zabezpieczeniu ich egzystencji, przystosowaniu do pracy, pomoc w zakresie komunikacji społecznej, pozwalającej im żyć w społeczeństwie.

- **Karta Praw Osób Niepełnosprawnych**, uchwalona 1 sierpnia 1997 roku przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej która uznaje, iż osoby niepełnosprawne mają prawo do niezależnego, samodzielnego, aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji.
- **Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych** z dnia 27 sierpnia 1997 roku, z późn. zm. opisuje szczegółowo zagadnienia związane z aktywizacją zawodową i społeczną osób niepełnosprawnych.
- **Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy** z dnia 20 kwietnia 2004 roku, określa instrumenty interwencji państwa na rynku pracy.
- **Ustawa o postępowaniu w sprawach dotyczących pomocy publicznej** z dnia 30 kwietnia 2004 roku, określa zasady i możliwości pomocy publicznej.

2. Unijne regulacje prawne:

- **Rozporządzenie Komisji Europejskiej** z dnia 5 grudnia 2002 roku (art.2) w sprawie stosowania art. 87 i 88 Traktatu Wspólnoty Europejskiej, jest podstawowym dokumentem dotyczącym pomocy państwa w zakresie zatrudnienia, w tym osób niepełnosprawnych.
- **Traktat Amsterdamski** z 1999 roku (artykuł 13) daje podstawy prawne zobowiązujące instytucje Wspólnoty do działań na rzecz osób niepełnosprawnych i zakazuje wszelkiej dyskryminacji. Na tej podstawie została zaprojektowana i przyjęta 27 listopada 2000 roku Dyrektywa (2000/78) ustanawiająca ogólne ramy w zakresie równouprawnienia w zatrudnieniu.
- **Europejska Strategia Zatrudnienia** ustalona w trakcie posiedzenia Rady Europejskiej w Luksemburgu w 1997 roku, w której ramach opracowane zostały dokumenty stanowiące wyznacznik działań Państw Członkowskich w dziedzinie zatrudnienia. Największe znaczenie dla osób niepełnosprawnych mają dwie Wytyczne: Wytyczna 1 – Aktywne i

zapobiegawcze środki skierowane do bezrobotnych i nieaktywnych oraz Wytuczna 7 - Promocja integracji i przeciwdziałanie dyskryminacji na rynku pracy.

- **Strategia Lizbońska na lata 2000-2010**, którą przyjęła Rada Europejska na posiedzeniu szefów państw i rządów w marcu 2000 roku w Lizbonie, jej podstawowym celem jest wypracowanie gospodarki dynamicznej, światowej, konkurencyjnej, opartej na wiedzy, która dąży do tworzenia miejsc pracy oraz spójności społecznej, zakłada również przebudowę europejskiego modelu społecznego poprzez inwestowanie w ludzi i tworzenie aktywnego państwa opiekuńczego.
- **Karta Praw Podstawowych** ogłoszona w grudniu 2000 r. w trakcie posiedzenia Rady Europejskiej w Nicei – art.21 znajduje się zapis o zakazie dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność, art. 26 uznaje prawo osoby niepełnosprawnej do korzystania ze środków zapewniających jej niezależność, społeczną i zawodową integrację oraz uczestnictwo w życiu społecznym.
- **Deklaracja Madrycka** uchwalona w marcu 2002 r. podczas Europejskiego Kongresu Osób Niepełnosprawnych. W dokumencie tym wzywa się do zapewnienia osobom niepełnosprawnym niezależnego życia w pełnej integracji ze społeczeństwem.
- **Programy i Inicjatywy Wspólnotowe.** Najważniejsze programy i inicjatywy wspólnotowe, które mają znaczenie dla osób niepełnosprawnych, to: Program Operacyjny Kapitał Ludzki (POKL).

3. Samorządowe regulacje prawne:

- **Program wyrównywania szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu oraz pomocy w realizacji zadań na rzecz zatrudniania osób niepełnosprawnych w województwie wielkopolskim na lata 2007-2013** stanowi uzupełnienie i uszczegółowienie kierunków Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020r. uchwalonej w 2005r.

- **Strategia rozwiązywania problemów społecznych dla miasta Kalisza na lata 2008-2015** stanowi integralną część Strategii Rozwoju Kalisza na lata 2004-2013

II. Diagnoza problemu

Osoby niepełnosprawne stanowią w Polsce liczną i ciągle rosnącą zbiorowość, która jest zróżnicowaną liczbowo grupą, również pod względem rozmieszczenia przestrzennego w poszczególnych województwach i miastach. W 2002 roku liczba osób niepełnosprawnych wynosiła 5456,7 tys. co stanowiło 14,3% ogółu ludności kraju, a w 1988 r. 9,9%. Oznacza to, że co siódmy mieszkaniec Polski był osobą niepełnosprawną (w 1988 r. był co dziesiąty). Liczba osób niepełnosprawnych w ciągu 14 lat wzrosła o 1721,2 tys. (tj. o 46,1%), przy czym osób niepełnosprawnych prawnie o 1191,7 tys., tj. o 31,5%, natomiast zbiorowość osób niepełnosprawnych tylko biologicznie wzrosła ponad dwukrotnie - wzrost o 529,5 tys. Przyrost liczby osób niepełnosprawnych w okresie ostatnich czternastu lat wynika głównie z procesu starzenia się społeczeństwa. Wśród osób niepełnosprawnych najliczniejszą grupę w 2002 r. stanowiły osoby posiadające orzeczenie o lekkim stopniu niepełnosprawności (28,8% zbiorowości) oraz osoby z orzeczeniem o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności - 26,1% zbiorowości. Wśród osób niepełnosprawnych prawnie (w wieku 16 lat i więcej) największe relatywnie zmiany nastąpiły w grupie osób z orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności (w 1988 r. z I grupą inwalidztwa) - wzrost o 528,7 tys. tj. o 98,6% w stosunku do 1988 r. Jednak w całej tej zbiorowości najwyższy (prawie 10-krotny) wzrost wystąpił w grupie dzieci w wieku 0-15 lat, jednak przy stosunkowo nadal niewielkiej skali zjawiska (ok. 135 tys. dzieci). Ogółem liczba osób niepełnosprawnych na 1000 mieszkańców Polski wynosiła 143 osoby w 2002 roku (w 1988 r. - 99), przy czym większy wzrost nastąpił na wsi - 155 osób na 1000 mieszkańców (w 1988 r. - 99 osób) niż w miastach - 136 osób (w 1988 r. - 98 osób).

Z uwagi na usytuowanie miasta Kalisza należy prześledzić, w jaki sposób problem niepełnosprawności kształtuje się na obszarze województwa

wielkopolskiego. Do tego celu wykorzystano dane z 2005 r. opracowane przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu.

Niepełnosprawność jako problem społeczny w województwie wielkopolskim jest słabo rozpoznana.

Na podstawie danych z Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego wynika, iż niepełnosprawni w Wielkopolsce, to około 15,2 % ogółu mieszkańców województwa, czyli co 7 osoba w ogóle oraz co 2 Wielkopolanin w wieku powyżej 60 roku życia jest osobą niepełnosprawną.

Liczbę niepełnosprawnych w wieku 15 lat i więcej obrazuje poniższa tabela:

Tabela 1

	razem	miasto	wieś	15-29 lat	30-39 lat	40-49 lat	50-59 lat	60-69 lat	70-79 lat	80 i więcej
Woj.	511,6	287,2	224,6	20,4	38,5	107,4	117,9 /	144,2	55,3 /	27,2 /5%/
Wlkp.	/100%/	/56%/	/44%/	/4%/	/8%/	/21%/	23%/	/28%/	11%/	
Polska	5142,5	2953,1	2189,4	200,5	338,5	939,3	1192,4	1354,6	767,7	349,5

Na podstawie badań przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny (wg danych ze spisu powszechnego w 2002r.) można stwierdzić, iż w mieście Kaliszu mamy 15.410 osób niepełnosprawnych (ok. 15% ogółu mieszkańców miasta). Stały przyrost liczby osób niepełnosprawnych wymaga przejścia od stosowanej głównie polityki wspomagania, do strategii opartej na wzmacnianiu zasobów własnych i potencjału osób niepełnosprawnych. Pozwoli to zwiększyć aktywność osób niepełnosprawnych, zarówno w sferze społecznej, jak i zawodowej.

Zaprezentowane informacje oparte są na danych statystycznych opracowanych przez Powiatowy Zespół ds. Orzekania o Niepełnosprawności w Kaliszu.

Tabela 2

Rok/ Przedział wiekowy	2007	2006	2005	2004
do 16 roku życia	451	278	338	241
po 16 roku życia	2986	2119	2504	1843

Analizując powyższe dane z 2007 roku pod względem zamieszkania tych osób sytuacja przedstawia się następująco:

- osoby do 16-tego roku życia:

Tabela 3

	Kalisz	Powiat	Ogółem
Liczba orzeczeń	266	185	451

- osoby po 16-tym roku życia:

Tabela 4

Wyszczególnienie	Ogółem	Kalisz	Powiat
Liczba orzeczeń z określeniem stopnia niepełnosprawności	2986	2148	838

Powyższe dane nie prezentują pełnego obrazu i liczby osób niepełnosprawnych na terenie miasta i Powiatu Kaliskiego, ponieważ nie wszystkie orzeczenia są wydawane jako stałe. W przypadku orzeczeń wydawanych okresowo ich czas aktualności również jest zmienny /rok, dwa-trzy lata/. Wydawane są również orzeczenia przez inne organy do tego uprawnione takie jak ZUS, KRUS, MON, MSWiA.

Liczba wydanych orzeczeń z miasta Kalisza wg przyczyn niepełnosprawności osób do 16-tego roku życia wydanych przez Powiatowy Zespół ds. Orzekania o Niepełnosprawności w Kaliszu

Tabela 5

L. p.	Przyczyn niepełnosprawności	Razem	Wiek			Płeć		Zamieszkanie	
			0-3	4-7	8-16	K	M	Kalisz	Powiat
1.	Upośledzenie	45	1	8	36	12	33	24	21
2.	Choroby psychiczne	32	1	10	21	7	25	24	8
3.	Choroby mowy i słuchu	33	4	9	20	9	24	21	12
4.	Choroby wzroku	14	2	3	9	3	11	11	3
5.	Choroby narządu ruchu	38	9	12	17	20	18	18	20
6.	Epilepsja	31	5	7	19	15	16	19	12
7.	Choroby układu krążenia i serca	58	15	14	29	16	42	32	26
8.	Choroby układu trawienia	35	6	8	21	17	18	18	17
9.	Choroby układu moczowego	21	2	8	11	10	11	15	6
10.	Choroby neurologiczne	93	44	17	32	39	54	60	33
11.	Inne wyżej nie sklasyfikowane	51	13	9	29	21	30	26	25
Razem		451	102	105	244	169	282	268	183

Ilość orzeczeń o potrzebie kształcenia specjalnego i opinii o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka wydanych przez Poradnię Psychologiczno-Pedagogiczną nr 1 w Kaliszu dla dzieci w wieku 0 – 6 lat.

Tabela 6

Rok szkolny	Ilość orzeczeń o potrzebie kształcenia specjalnego dla dzieci upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym i znacznym oraz z niepełnosprawnością sprzężoną	Ilość opinii o potrzebie wczesnego wspomaganie
-------------	---	--

	Wiek 0 – 3 lat	Wiek 3 – 6 lat	Wiek 0 – 3 lata	Wiek 3 – 6 lat
2007/2008	-	25	3	2
2006/2007	-	14	2	9
2005/2006	-	14	-	9
2004/2005	-	9	-	4
Ogółem	-	62	5	24

Tabele powyżej po części ukazują problem niepełnosprawności wśród najmłodszych mieszkańców naszego miasta. Wczesna interwencja lub wczesne wspomaganie małego dziecka i jego rodziny, której brakuje w naszym mieście miałyby znaczący wpływ na efektywniejsze leczenie i rehabilitację a nawet zapobieganie niektórym schorzeniom powodującym niepełnosprawność w późniejszym wieku. Jak ogólnie wiadomo łatwiej, lepiej i taniej jest zapobiegać niż leczyć.

Ukazane powyżej dane wskazują na konieczność stworzenia edukacji przedszkolnej specjalnej w Kaliszu dla dzieci upośledzonych umysłowo i z niepełnosprawnością sprzężoną.

W świadomości społecznej długo funkcjonowało i niestety nadal po części funkcjonuje, przekonanie o potrzebie otaczania opieką i wsparciem osób niepełnosprawnych jako tych chorych, słabszych, nieporadnych. W związku z tym osoby niepełnosprawne generalnie mogą czuć się ludźmi gorszej kategorii, którzy posiadają niedostateczne wsparcie ze strony państwa, instytucji, a także ze strony samego społeczeństwa, w postaci ciągle funkcjonujących uprzedzeń i stereotypów. Jednocześnie uważa się, iż niepełnosprawni powinni być otwarci na świat i w pełni uczestniczyć w życiu społecznym, np. w postaci podejmowania, w miarę możliwości, pracy zawodowej, nauki i kształcenia zawodowego. Jednak osobom niepełnosprawnym jest trudniej zdobyć pracę i muszą włożyć więcej wysiłku w osiągnięcie sukcesu zawodowego, stąd inicjatywy związane z integracją i aktywizacją zawodową osób niepełnosprawnych a także dążenie do stworzenia modeli i instrumentów temu służących. Elementem niezmiernie ważnym staje się kreowanie polityki wobec osób mniej sprawnych

W związku z istnieniem ogromnej ilości informacji, wielością instytucji, stowarzyszeń działających na rzecz osób niepełnosprawnych czy nawet samych zakładów opieki zdrowotnej oraz częstą nowelizacją aktów prawnych utrudniającą

orientację osobom niepełnosprawnym istnieje pilna potrzeba utworzenia w Kaliszu punktu informacji, pomocy i wsparcia osobom niepełnosprawnym oraz poprawa systemu informacyjnego dla osób niepełnosprawnych z różnymi dysfunkcjami. Konieczne jest dostosowywanie i udostępnienie informacji w jednostkach użyteczności publicznej poprzez instalowanie pętli indukcyjnych, zamieszczanie informacji metodą Braille'a, informacja mówiona-czytana ale również szkolenie pracowników urzędów i jednostek im podległych w zakresie posługiwania się językiem migowym.

Jedną z głównych instytucji zajmujących się w Kaliszu problematyką niepełnosprawności jest Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej. Wysokość środków przekazanych Miejskiemu Ośrodkowi Pomocy Społecznej w Kaliszu przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych na realizację zadań w zakresie rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych w ostatnich latach kształtował się następująco:

2006 – 2.983 092 zł.

2007 – 3.022 364 zł.

2008 – 3.348 535 zł.

W 2008 roku pomocą w poszczególnych zakresach objęto następującą ilość osób:

- finansowanie wydatków na instrumenty lub usługi rynku pracy (art. 11 szkolenia, staże, prace interwencyjne, przygotowanie zawodowe w miejscu pracy, itp.) – **2 osoby**
- środki na rozpoczęcie działalności gospodarczej, rolniczej lub wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej (art. 12) – **5 osób**
- dokonywanie zwrotu kosztów poniesionych przez pracodawcę w związku z przystosowaniem tworzonych lub istniejących stanowisk pracy, stosownie do potrzeb wynikających z niepełnosprawności osób na nich zatrudnionych oraz rozpoznanie przez służby medycyny tych potrzeb (art. 26) – **0 osób**
- zwrot kosztów na wyposażenie stanowiska pracy osób niepełnosprawnych (art. 26e) – **14 osób**

- zwrot kosztów wynagrodzenia osób niepełnosprawnych oraz składek na ubezpieczenie od tego wynagrodzenia (art. 26f) – **6 osób**
- finansowanie kosztów szkolenia i przekwalifikowania zawodowego osób niepełnosprawnych (art. 41) – **71 osób**
- dofinansowanie do uczestnictwa osób niepełnosprawnych i ich opiekunów w turnusach rehabilitacyjnych – **520 osób**
- dofinansowanie sportu, kultury, rekreacji i turystyki osób niepełnosprawnych – zawarto 7 umów w ramach których wsparcie uzyskały **434 osoby**
- dofinansowanie zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny oraz przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze przyznawane osobom niepełnosprawnym na podstawie odrębnych przepisów – **811 osób**
- likwidacja barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych w związku z indywidualnymi potrzebami osób niepełnosprawnych – **136 osób**
- dofinansowanie kosztów tworzenia i działania warsztatów terapii zajęciowej – **75 osób**

Jednostki organizacyjne pomocy społecznej, które świadczą usługi na rzecz osób niepełnosprawnych w Kaliszu to:

1. Dom Pomocy Społecznej, ul. Winiarska 26 przeznaczony dla 180 osób przewlekle somatycznie chorych ,
2. Dzienny Dom Pomocy Społecznej, ul. Cegielniana 6 przeznaczony dla 110 osób w wieku poprodukcyjnym, jak również dla osób o znacznym i umiarkowanym stopniu niepełnosprawności,
3. Środowiskowy Dom Samopomocy „Tulipan”, ul. Widok 77 przeznaczony dla 50 osób niepełnosprawnych intelektualnie,
4. Centrum Interwencji Kryzysowej, ul. Graniczna 1, w którym znajduje się 6 mieszkań chronionych na 12 miejsc przeznaczonych m. In. dla osób niepełnosprawnych.

Ponadto Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej udziela również pomocy finansowej osobom niepełnosprawnym, które z powodu ubóstwa zmuszone są do korzystania ze wsparcia. W 2006 roku ze środków pomocy społecznej skorzystało łącznie 4222 osób w tym z powodu niepełnosprawności 1711 osób oraz długotrwałej choroby 789

osób. W 2007 roku objęto pomocą łącznie 3954 osoby w tym z powodu niepełnosprawności 1420 osób, a z powodu długotrwałej choroby 1034 osoby. Ważnym również elementem pomocy dla osób niepełnosprawnych jest świadczenie usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania. Pomoc taka świadczona jest dla około 550 osób.

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej wykonuje także usługi w zakresie przewozu osób niepełnosprawnych. Stawki przewozowe są konkurencyjne wobec innych przewoźników działających na terenie miasta Kalisza.

Tabela 7

Lp.	Wyszczególnienie	Stawka w zł.
1.	Pierwszy kilometr (tzw. wejściówka)	4,00
2.	Każdy następny kilometr	1,20
3.	Kilometr poza miastem, wolne soboty, niedziele i święta	1,60
4.	Godzina postoju	4,00

Na terenie miasta Kalisza działają dwa Warsztaty Terapii Zajęciowej (WTZ), które zapewniają uczestnictwo niepełnosprawnych w terapii zajęciowej. Są to placówki stwarzające osobom niepełnosprawnym niezdolnym do podjęcia pracy, możliwość rehabilitacji społecznej i zawodowej w zakresie pozyskania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia. W ramach warsztatów rozwijania się:

- umiejętność wykonywania czynności życia codziennego oraz zaradności osobistej,
- psychofizyczne sprawności oraz podstawowe i specjalistyczne umiejętności zawodowe umożliwiające uczestnictwo w szkoleniach zawodowych lub podjęcia pracy.

1. Utworzony i prowadzony przez Fundację Inwalidów i Osób Niepełnosprawnych „MIŁOSIERDZIE” przeznaczony dla 45 osób

WTZ dysponuje następującymi pracownikami: 2 pracownice gospodarstwa domowego, fotograficzno-komputerowa, artystyczno-zdobnicza, metaloplastyki, kaletniczo-plastyczna, florystyczna, artystyczna oraz krawiecko-hafciarska.

2. Utworzony i prowadzony przez Zgromadzenie Małe Dzieło Boskiej Opatrzności przy Centrum Księdza Orione przeznaczony dla 30 osób

WTZ dysponuje następującymi pracownikami: informatyczną, plastyczno - techniczną, ogrodniczo - bukieciarską, krawiecko - hafciarską, komputerową, gospodarstwa domowego. Na miejscu niepełnosprawni mają zapewnioną pomoc psychologiczną, pedagogiczną oraz zajęcia rehabilitacyjne.

Brak Zakładu Aktywizacji Zawodowej na terenie naszego miasta powoduje, iż osoby niepełnosprawne przebywające w warsztatach terapii zajęciowej nie mają możliwości na zrobienie kolejnego kroku w rehabilitacji zawodowej oraz społecznej co znacznie im utrudnia bądź nawet uniemożliwia ich późniejsze wejście na rynek pracy, a co za tym idzie w miarę możliwości samodzielną egzystencję.

Ponadto w Kaliszu znajduje się kilkanaście zakładów pracy chronionej zatrudniające osoby niepełnosprawne. Wpisywaniem i wykreślaniem z rejestru zakładów pracy chronionej zajmuje się wojewoda. Dokładny wykaz zakładów można uzyskać w Urzędzie Wojewódzkim w Poznaniu.

Pośrednictwem pracy dla osób niepełnosprawnych zajmuje się w Kaliszu Powiatowy Urząd Pracy.

Z danych tej instytucji wynika, że na dzień 31 marca 2008 roku w ewidencji osób niepełnosprawnych bezrobotnych figurowało 381 osób, w tym 197 kobiet (51,7%). Stanowili oni 12,2% całego zbioru bezrobotnych mieszkańców Kalisza.

Bezrobocie wśród niepełnosprawnych osób na przestrzeni ostatniego roku zmalało o 67 osób tj. o 15%, natomiast w grupie kobiet odnotowano spadek o 20 osób tj. o 9,2%.

Bezrobocie wśród osób niepełnosprawnych maleje w wolniejszym tempie aniżeli wśród pozostałej grupy bezrobotnych (mniej o 39,3%) z powodu mniejszej liczby ofert pracy dla tej grupy.

Z ogólnej liczby osób niepełnosprawnych zarejestrowanych w PUP wyodrębnić można osoby:

- zarejestrowane po raz pierwszy	48 osób
- zarejestrowane po raz kolejny	333 osoby
- poprzednio pracujące	352 osoby
- zwolnione z przyczyn dot. zakładu pracy	29 osób
- z wykształceniem co najmniej średnim	103 osoby

- absolwenci

4 osoby

1. Podział wg wieku

Tabela 8

Wiek	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
18-24 lata	12	9	3
25-29 lat	19	9	10
30-34 lata	26	13	13
35-39 lat	28	17	11
40-44 lata	36	20	16
45-49 lat	76	43	33
50-54 lata	107	60	47
55-59 lat	67	26	41
60-więcej	10	0	10
Razem	381	197	184

2. Podział wg czasu pozostawania bez pracy

Tabela 9

Miesiące	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
Do 1 m-ca	25	12	13
1-3	41	18	23
3-6	44	21	23
6-12	60	28	32
12-24	65	33	32
Powyżej 24	146	85	61
Razem	381	197	184

3. Podział wg wykształcenia

Tabela 10

Poziom wykształcenia	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
Wyższe	16	7	9
Policealne i średnie zawodowe	68	45	23
Średnie ogólne	19	14	5
Zasadnicze zawodowe	129	62	67
Gimnazjalne	2	1	1
Podstawowe i niepełne	147	68	79
Razem	381	197	184

Z ogólnej liczby bezrobotnych osób niepełnosprawnych 10 osób posiadało orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności, 54 osoby o umiarkowanym, a 317 o lekkim stopniu niepełnosprawności.

Od stycznia do marca 2008 roku do rejestracji zgłosiły się 134 osoby niepełnosprawne, w tym 63 kobiety (47%). Analizując I kwartał 2007 roku jest to mniej o 5 osób (3,6%).

W powyższym okresie pracodawcy mający swoje siedziby w Kaliszu zgłosili zapotrzebowanie na zatrudnienie 46 osób niepełnosprawnych.

Podjęcie pracy w tym czasie zgłosiły ogółem 44 osoby (24 kobiety, tj. 54%). W tym zakresie odnotowano spadek o 32 osoby, tj. o 42,1%.

Odrębną grupę stanowią osoby niepełnosprawne poszukujące pracy. Na dzień 31 marca 2008 roku osób takich zarejestrowanych było 67 (25 kobiet, tj. 37,3%). W grupie tej jest 49 osób (16 kobiet) nie pozostających w zatrudnieniu, zainteresowane znalezieniem pracy.

Liczba osób niepełnosprawnych poszukujących pracy zmalała na przestrzeni ostatniego roku o 20 osób, tj. o 23%.

Od stycznia do marca 2008 roku skierowano 1 osobę niepełnosprawną na staż oraz 1 na przygotowanie zawodowe, natomiast prace społecznie użyteczne rozpoczęły 23 osoby.

Tabela 10 ewidentnie wskazuje, iż największą grupę wśród osób niepełnosprawnych bezrobotnych i poszukujących pracy stanowią osoby z najniższym wykształceniem (niepełnym, podstawowym, gimnazjalnym i zawodowym). Stanowią oni ponad 70% grupę ogólnej liczby osób niepełnosprawnych zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy w Kaliszu. Powyższa sytuacja nasuwa myśl rozpowszechnienia i zwiększenia dostępu do edukacji wśród osób niepełnosprawnych.

Wykaz Szkół Specjalnych i Placówek Oświatowych posiadających oddziały integracyjne w mieście Kaliszu oraz liczba uczęszczających tam osób niepełnosprawnych.

1. Szkoły Specjalne

- Zespół Szkół nr 11
  - Gimnazjum Specjalne – 102 uczniów w 11 oddziałach
  - Szkoła Podstawowa nr 19 – 115 uczniów w 9 oddziałach
- Specjalny Ośrodek Szkolno Wychowawczy – 154 uczniów w 15 oddziałach, internat – 50 uczniów w 3 oddziałach
- Specjalny Ośrodek Szkolno Wychowawczy dla Dzieci Słabo Słyszających i Niesłyszających – 95 uczniów w 1 oddziałach, internat 74 uczniów w 10 oddziałach

2. Placówki posiadające oddziały integracyjne

- Przedszkole nr 19 – 15 dzieci niepełnosprawnych w 5 oddziałach
- Gimnazjum nr 9 – 13 uczniów niepełnosprawnych w 2 oddziałach
- Szkoła Podstawowa nr 17 – 23 uczniów niepełnosprawnych w 6 oddziałach
- Zespół Szkół Gastronomiczno-Hotelarskich – 17 uczniów niepełnosprawnych w 4 oddziałach

- V Liceum Ogólnokształcące – 4 uczniów niepełnosprawnych w 1 oddziale
- Zespół Szkół Nr 10 – 10 uczniów niepełnosprawnych w 2 oddziałach
- Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych Nr 2 – 5 uczniów niepełnosprawnych w 1 oddziale

RAZEM 677 uczniów w 81 oddziałach

Likwidacja barier architektonicznych oraz urbanistycznych, a także komunikacyjnych, technicznych czy w komunikowaniu się jest tematem wciąż aktualnym i również dotyczącym naszego miasta. Wprowadzenie i wdrażanie długofalowego programu likwidacji barier w Kaliszu, współpraca z zarządcami budynków, dostosowywanie taboru komunikacji miejskiej oraz dbałość przy remontach i budowach nowych dróg o dostosowanie ciągów komunikacyjnych do potrzeb osób niepełnosprawnych pozwoli na łatwiejsze i mniej stresujące oraz w miarę godne funkcjonowanie w życiu codziennym. Osoba niepełnosprawna ma prawo do życia w środowisku wolnym od barier oraz prawo do swobodnego poruszania się w środowisku zamieszkania. Przedstawiona poniżej przykładowa tabela przedstawia dostęp do miejskich instytucji kultury i sportu w Kaliszu.

Tabela 11

1	Miejski Ośrodek Kultury ul. Górnośląska 71b dyrektor Anna Majewska	*wyłożono podłogi hallu, *parter i piętro antypoślizgowymi płytkami ceramicznymi, *przystosowano toalety do potrzeb osób z upośledzeniem ruchowym, *dziedziniec wyłożono kostką brukową ułatwiającą poruszanie się. Są to jednakże działania nie rozwiązujące problemu dostępu osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, a jedynie osób mających trudności w poruszaniu się.	W celu wyeliminowania istniejących barier w obecnie zajmowanym budynku należałoby zaopatrzyć schody wejściowe w podjazd dla wózków inwalidzkich. Zmiany te wymagają zgody konserwatora zabytków oraz przygotowania projektu, który umożliwiłby ich wykonanie. Jednakże, wobec faktu przystąpienia Miasta Kalisza do projektowania Regionalnej Biblioteki Publicznej przy ul. Górnośląskiej, jako obiektu służącego potrzebom Miejskiej Biblioteki Publicznej (rozbudowa Biblioteki Głównej) oraz MOK. przebudowa budynku przy ul. Górnośląskiej 71b planowanego do opuszczenia wydaje się być nieuzasadniona. W trakcie remontu jest toaleta na parterze. Będzie ona dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych. W bieżącym roku zakupiona zostanie także wykładzina antypoślizgowa do wyłożenia schodów.
2	OKP "Wieża Ciśnień" ul. Górnośląska 66a dyrektor Helena Mnich	Brak możliwości dostępu osób niepełnosprawnych. Strome i wąskie schody stanowią barierę nawet osób w pełni sprawnych ruchowo.	1. Jedyna możliwość poprawy dostępu do obiektu związana jest z budową zewnętrznej klatki schodowej z windą. Taką decyzję podjęła Rada Miejska Kalisza w 1992r. Uchwałą dot. rozbudowy OKP (zlecono wówczas przygotowanie projektów architektonicznych i technicznych oraz wykonanie badań geodezyjnych-dziś przedawnionych). 2. Z uwagi na bardzo wysokie koszty OKP nie jest w stanie sfinansować inwestycji z własnych środków.

3	<p>Filharmonia Kaliska al. Wolności 4 dyrektor: Adam Klocek</p>	<p>1. Budynek administracji nieprzystosowany do potrzeb osób z upośledzonymi zdolnościami ruchowymi 2. Brak własnej sali koncertowej /FK korzysta z auli PSM, a perspektywicznie - od 2009r. - z Sali koncertowo-konferencyjnej UAM)</p>	<p>Brak możliwości adaptacji budynku administracji z uwagi na zbyt wąską klatkę schodową.</p>
4	<p>Państwowa Szkoła Muzyczna I i II st. Pl. Jana Pawła II 9 p.o. Dyrektor: Katarzyna Piątkowska-Pinczewska</p>	<p>W ciągu komunikacyjnym do Sali koncertowej dla osób na wózkach, zakupiony został schodołaz umożliwiający dostanie się na piętro, niedostępne są sanitariaty. Bardzo śliskie schody, narażające na niebezpieczeństwo szczególnie osoby starsze oraz ludzi z ograniczonymi zdolnościami ruchowymi.</p>	<p>Trwają uzgodnienia z WRMI dotyczące modernizacji toalet. Analizowane były możliwości montażu w stopniach pasów antypoślizgowych- wiąże się to jednak z możliwością popęknięcia granitu, którym są wyłożone stopnie (zapytany kamieniarz, nie chciał się podjąć ww. zadania). Ponadto, w celu ułatwienia korzystania z oferty osobom niedosłyszącym, można by zamontować specjalistyczną aparaturę nagłośnieniową do indywidualnego korzystania (pętle indukcyjne).</p>
5	<p>Biura Wystaw Artystycznych pl. Świętego Józefa 5 dyrektor: Marek Rozpara</p>	<p>Pomieszczenia galerii i biurowe w pełni przystosowane do poruszania się osób z ograniczonymi zdolnościami ruchowymi (pochylnia dla wózków, jedna kondygnacja).</p>	<p>Perspektywicznie, instytucja widziałaby potrzebę zakupu sprzętu nagłaśniającego z myślą o osobach niedosłyszących.</p>
6	<p>Miejska Biblioteka Publiczna im. A.Asnyka ul. Łazienna 6 dyrektor: Adama Borowiak</p>	<p>Dostępne dla osób z ograniczonymi zdolnościami ruchowymi są: Filie nr :1 (ul. Górnośląska 29), 2 (ul. Serbinowska 25), 5 (ul. Złota 26-28). W Filii nr 1, która gromadzi również zbiory tzw. "książki mówionej" dla niedosłyszących, zmodernizowana została również toaleta. Większość placówek znajduje się w budynkach wynajmowanych, stąd Biblioteka nie może podejmować działań inwestycyjnych.</p>	<p>Dostęp osób z upośledzonymi zdolnościami ruchowymi do budynku Biblioteki Głównej jest aktualnie bardzo utrudniony, wąska i stroma klatka schodowa wewnątrz budynku uniemożliwia montaż infrastruktury umożliwiającej poruszanie się osób na wózkach. Wobec przystąpienia Miasta Kalisza do projektowania Regionalnej Biblioteki Publicznej przy ul. Górnośląskiej, jako obiektu służącego potrzebom Miejskiej Biblioteki Publicznej (rozbudowa Biblioteki Głównej) oraz MOK, problemy dostępu o Biblioteki Głównej zostaną w pełni rozwiązane.</p>
7	<p>Ośrodek Sportu, Rehabilitacji i Rekreacji ul. Łódzka 19-29 dyrektor: Mirosław Przybyła</p>	<p>1. Budynek główny z krytą pływalnią (Łódzka 29) zmodernizowany przy udziale finansowym PFRON 2. Hala Lekkoatletyczna (Łódzka 19) - z częścią wysoką - przystosowane 3. Hala WINIARY ARENA - obiekt nowy spełniający wszystkie wymogi w części parterowej. Brak jednak dostępu do części użytkowej na piętrze oraz do hotelu przy hali przez osoby poruszające się przy pomocy wózków inwalidzkich. 4. Pawilon sportowy (Wał</p>	<p>Konieczne zamontowanie platform lub wind osobowych umożliwiające dostanie się na piętro w hali oraz w hotelu.</p>

		<p>Matejki 2-4)- w pełni przystosowany 5. Centrum Informacji Turystycznej (ul. Chodyńskiego 3) –obiekt na parterze z minimalnym progim nie utrudniającym wjazdu</p>	
--	--	---	--

Są to instytucje tylko miejskie i tylko sportu i kultury jednakże dostęp do urzędów różnego szczebla oraz do sklepów czy wszelakich budynków użyteczności publicznej jest bardzo utrudniony. Ciągłe przypominanie i uświadamianie zwykłym ludziom oraz decydentom o konieczności stworzenia osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym warunków umożliwiających korzystanie im z pełni praw i swobód obywatelskich życia codziennego pozwoli na stopniowe przełamywanie stereotypów osoby gorszej i słabszej oraz udoskonalanie systemu wsparcia tych osób.

Programy kulturalne wpisane na stałe do harmonogramu Kalisza dla osób niepełnosprawnych:

1. W Miejskim Ośrodku Kultury: działalność Klubu Osób Niepełnosprawnych „Tęcza” (zajęcia plastyczne+ doraźnie wystawy prac podopiecznych).
2. Filharmonia Kaliska: w ramach edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży organizuje audycje w placówkach oświatowo-wychowawczych. Z tej formy aktywizacji do udziału w kulturze korzystały i zgłaszają takie zapotrzebowanie ośrodki skupiające osoby niepełnosprawne, szkoły z klasami integracyjnymi (koncerty edukacyjne są płatne-organizowane na zlecenie zainteresowanej placówki).
3. Miejska Biblioteka Publiczna (Filia Nr 3) co roku, w okresie od kwietnia do czerwca, przeprowadza Konkurs Plastyczny dla Osób Niepełnosprawnych. Jego zwieńczeniem jest wystawa oraz piknik.

Osoby niepełnosprawne mogą korzystać z pływalni krytej Ośrodka Sportu Rehabilitacji i Rekreacji w preferencyjnych cenach 4 razy w tygodniu. Cena biletów od 1 września 2008 roku wynosi 4,50 zł. Dostępne dni to:

- środa i piątek godz. 18.00
- sobota godz. 12.00
- niedziela 20.15

Ponadto w Kaliszu działa na rzecz osób niepełnosprawnych dwadzieścia stowarzyszeń zarejestrowanych w Krajowym Rejestrze Sądowym z siedzibą w Kaliszu, dwadzieścia jeden stowarzyszeń osób niepełnosprawnych mających status oddziału lub koła działających w naszym mieście oraz fundacje.

Dokładne dane, nazwy, adresy oraz aktualną liczbę organizacji działających w naszym mieście można uzyskać w Wydziale Spraw Społecznych i Mieszkaniowych Urzędu Miejskiego w Kaliszu.

W Kaliszu znajduje się siedemdziesiąt zakładów opieki zdrowotnej. Dokładne nazwy i dane adresowe zakładów można znaleźć na stronie internetowej: www.kalisz.pl.

III. Adresaci Programu - definicje

Program adresowany jest do trzech najważniejszych podmiotów występujących w procesie integracji i rehabilitacji zawodowej i społecznej:

- osób niepełnosprawnych – niepełnosprawni mieszkańcy miasta Kalisza,
- pracodawców - w szczególności pracodawców otwartego rynku pracy,
- instytucji z otoczenia osób niepełnosprawnych.

Wzajemne, dobre relacje między tymi podmiotami z pewnością zagwarantują stworzenie optymalnych warunków do osiągnięcia zamierzonych w programie celów.

Dla potrzeb „Miejskiego Programu Działania na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2009-2012”, przyjmuje się następujące definicje:

„Niepełnosprawnymi są osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi” (Karta Praw Osób Niepełnosprawnych z dnia 1 sierpnia 1997 rok).

„Niepełnosprawnymi są osoby, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnianie ról społecznych, a w szczególności ogranicza zdolności do wykonywania pracy zawodowej, jeśli uzyskały orzeczenie” (Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych).

„Pracodawcą jest jednostka organizacyjna, choćby nie posiadała osobowości prawnej, a także osoba fizyczna jeśli zatrudniają one pracowników” (Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 roku Kodeks pracy).

Instytucje z otoczenia osób niepełnosprawnych – ogół instytucji, z którymi osoba niepełnosprawna może się kontaktować podejmując aktywność zawodową; ogół instytucji rynku pracy oraz jednostek mających wpływ na integrację i aktywizację osób niepełnosprawnych na rynku pracy.

IV. Program działań

1. Cel programu, wybór strategii i metod działania

Program w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej oraz przestrzegania praw osób niepełnosprawnych stanowi integralną część Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych w Kaliszu na lata 2008-2015, która to z kolei jest integralną częścią Strategii Rozwoju Kalisza na lata 2004-2013

Konsekwentna realizacja programu pozwoli na osiągnięcie założonego celu strategicznego jakim jest :

Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych.

Powyższy cel zostanie osiągnięty poprzez realizację następujących celów operacyjnych:

- 1) Łatwiejszy dostęp do informacji;
- 2) Likwidacja barier architektonicznych i urbanistycznych;
- 3) Likwidacja barier komunikacyjnych, technicznych i w komunikowaniu się;
- 4) Zwiększenie dostępu do edukacji;
- 5) Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych na rynku pracy;
- 6) Rozszerzenie dostępu do usług medycznych rehabilitacyjnych i specjalistycznych;
- 7) Integracja osób niepełnosprawnych;
- 8) Upowszechnienie idei wolontariatu na rzecz osób niepełnosprawnych.
- 9) Zintegrowanie działań podmiotów wspierających osoby niepełnosprawne.

Poszczególne zadania zawarte w działaniach o których mowa w rozdziale IV punkt 1 Programu mogą być zlecane organizacjom pozarządowym oraz innym podmiotom prowadzącym działalność pożytku publicznego.

DZIAŁANIE NR 1: Łatwiejszy dostęp do informacji

Cel działania:

Zapewnienie kompleksowej i łatwo dostępnej informacji dotyczącej usług i świadczeń dla osób niepełnosprawnych poprzez stworzenie Punktu Informacji i Pomocy Osobom Niepełnosprawnym.

Środki i formy realizacji:

1. Stworzenie Punktu Informacji i Pomocy Osobom Niepełnosprawnym
2. Usprawnianie systemu informowania w ramach stron internetowych.
3. Stworzenie lokalnego systemu informacyjnego o wszystkich instytucjach pracujących na rzecz osób niepełnosprawnych
4. Usystematyzowanie i dostarczanie informacji na temat oferty edukacyjnej szkół i placówek prowadzonych przez miasto dla osób niepełnosprawnych.
5. Usystematyzowanie i dostarczanie informacji na temat oferty organizacji pozarządowych działających na rzecz osób niepełnosprawnych

Uzasadnienie:

W związku z istnieniem ogromnej ilości informacji oraz częstą nowelizacją aktów prawnych utrudniającą orientację osobom niepełnosprawnym istnieje pilna potrzeba utworzenia Punktu i poprawy systemu informacyjnego dla osób niepełnosprawnych.

Termin osiągnięcia celu: 2011 r.

Odpowiedzialny za realizację:

Pełnomocnik Prezydenta Miasta ds. Osób Niepełnosprawnych, Wydział Spraw Społecznych i Mieszkaniowych, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej.

Partner społeczny :

Miejska Społeczna Rada do Spraw Osób Niepełnosprawnych, organizacje pozarządowe.

DZIAŁANIE NR 2 Likwidacja barier architektonicznych i urbanistycznych.

Cel działania:

Zniesienie ograniczeń uniemożliwiających lub utrudniających dogodne, swobodne warunki ruchu w budynkach oraz w obszarach zurbanizowanych osobom niepełnosprawnym w celu prawidłowego ich funkcjonowania w miejscu zamieszkania i środowisku lokalnym.

Środki i formy realizacji

1. Opracowanie i wdrożenie długofalowego programu likwidacji barier.
2. Zaproszenie do współpracy w zakresie likwidacji barier zarządców budynków.
3. Inicjowanie i wspieranie przystosowywania obiektów użyteczności publicznej do potrzeb osób niepełnosprawnych
4. Zapewnienie w nowobudowanych budynkach z udziałem środków budżetu miasta min. dwóch mieszkań dla potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową poruszających się przy pomocy wózków inwalidzkich (podjazdy, sanitariaty, itp.)
5. Stworzenie odpowiednich warunków lokalowych na działalność warsztatów terapii zajęciowej
- 6.. Dbłość przy remontach i budowach nowych dróg o dostosowanie ciągów komunikacyjnych do potrzeb osób niepełnosprawnych
7. Dofinansowywanie likwidacji barier architektonicznych w miejscu zamieszkania indywidualnych osób niepełnosprawnych

Uzasadnienie:

Osoba niepełnosprawna ma prawo do życia w środowisku wolnym od barier oraz prawo do swobodnego poruszania się w środowisku zamieszkania.

Termin osiągnięcia celu: proces wieloletni

Odpowiedzialny za realizację:

Pełnomocnik Prezydenta Miasta ds. Osób Niepełnosprawnych, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Miejskich Zarząd Dróg, Kaliskie Towarzystwo Budownictwa Społecznego.

Partner społeczny :

Miejska Społeczna Rada do Spraw Osób Niepełnosprawnych, organizacje pozarządowe.

DZIAŁANIE NR 3 Likwidacja barier komunikacyjnych, technicznych i w komunikowaniu się.

Cel działania:

Zapewnienie możliwości swobodnego komunikowania i przemieszczania się, a tym samym aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym (nauka, praca zawodowa, rozwój zainteresowań).

Środki i formy realizacji:

1. Dostosowywanie systemu transportu do potrzeb osób niepełnosprawnych w tym zakup busów lub usług transportowych.
2. Dowożenie dzieci i młodzieży do placówek oświatowych.
3. Zwiększanie miejsc parkingowych dla osób niepełnosprawnych.
4. Usuwanie barier w komunikowaniu się: szkolenie pracowników urzędów i instytucji publicznych w zakresie posługiwania się językiem migowym, instalowanie pętli indukcyjnych dla osób niedosłyszących, umieszczenie informacji metodą Braille'a
6. Dofinansowanie do kosztów zakupu sprzętu i urządzeń ułatwiających tym osobom komunikowanie się (np. aparaty słuchowe, faksy, komputer-internet, itp.)

Uzasadnienie:

Osoba niepełnosprawna ma prawo do aktywnego życia w środowisku lokalnym a tym samym do nieograniczonego poruszania się i swobodnego komunikowania się z otoczeniem.

Termin osiągnięcia celu: proces wieloletni.

Odpowiedzialny za realizację:

Wydział Edukacji, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Pełnomocnik Prezydenta Miasta ds. Osób Niepełnosprawnych, Kaliskie Linie Autobusowe.

Partner społeczny:

Miejska Społeczna Rada do Spraw Osób Niepełnosprawnych, organizacje pozarządowe.

DZIAŁANIE NR 4 Zwiększenie dostępu do edukacji.

Cel działania:

Umożliwienie kształcenia przez całe życie poprzez zwiększenie dostępu do edukacji na wszystkich poziomach kształcenia.

Środki i formy realizacji:

1. Systematyczne gromadzenie danych dotyczących liczby dzieci niepełnosprawnych wymagających nauczania w formie kształcenia specjalnego.
2. Systematyczne prowadzenie szkoleń dla osób pracujących z dziećmi i młodzieżą niepełnosprawną.
3. Zakup sprzętu ułatwiającego naukę uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.
4. Dostosowywanie liczby klas integracyjnych w różnych placówkach w zależności od potrzeb.
6. Tworzenie przedszkoli specjalnych lub grup specjalnych dla dzieci niepełnosprawnych o specyficznych rodzajach schorzeń wykluczających możliwość uczestnictwa w zajęciach w grupach integracyjnych.
7. Upowszechnianie wiedzy na temat możliwości kształcenia na odległość z wykorzystaniem Internetu, w systemie „e-learning”, w tym organizowanie spotkań dla zainteresowanych osób.
8. Stworzenie systemu wspomagającego proces uczenia się dzieci i młodzieży niepełnosprawnej

Uzasadnienie:

Edukacja odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu przyszłości każdego człowieka, postrzeganej zarówno z osobistego, społecznego jak i zawodowego punktu widzenia. W Kaliszu brak jest oddziału przedszkolnego dla dzieci niepełnosprawnych, których to dysfunkcja wyklucza przebywanie w grupach integracyjnych.

Termin osiągnięcia celu: proces ciągły, wieloletni.

Odpowiedzialny za realizację:

Wydział Edukacji, Pełnomocnik Prezydenta Miasta ds. Osób Niepełnosprawnych.

Partner społeczny:

Miejska Społeczna Rada do Spraw Osób Niepełnosprawnych, organizacje pozarządowe.

DZIAŁANIE NR 5 Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych na rynku pracy.

Cel działania:

Poprawa poziomu przygotowania zawodowego i możliwości zatrudnienia osób niepełnosprawnych oraz tworzenie nowych i doskonalenie dotychczasowych instrumentów zwiększających możliwości osób niepełnosprawnych na rynku pracy.

Środki i formy realizacji:

2. Podjęcie działań zmierzających do tworzenia Zakładu Aktywizacji Zawodowej.
2. Szkolenia dla osób niepełnosprawnych (umożliwiające zdobycie dodatkowych kwalifikacji zawodowych lub przekwalifikowanie zawodowe).
3. Szkolenia dla pracodawców zatrudniających osoby niepełnosprawne.
4. Dofinansowanie tworzonych i istniejących miejsc pracy.
5. Dofinansowanie kosztów podjęcia działalności gospodarczej przez osoby niepełnosprawne.
6. Wzmocnienie doradztwa i pośrednictwa pracy na potrzeby osób niepełnosprawnych.
7. Wsparcie merytoryczne dla potencjalnych projektodawców programów unijnych w zakresie pozyskiwania środków na rzecz aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych.
8. Bieżące analizowanie zapotrzebowania na pracowników o określonych zawodach i specjalnościach.
9. Merytoryczne wsparcie dla organizacji pozarządowych realizujących szkolenia w zakresie aktywizacji zawodowej.
10. Pomoc osobom niepełnosprawnym w planowaniu kariery zawodowej.

Uzasadnienie:

Osoby niepełnosprawne dzięki podejmowaniu aktywności zawodowej mogą osiągnąć pewien stopień niezależności i samodzielności. Brak zakładu aktywizacji zawodowej w naszym mieście powoduje, że osoby przebywające głównie w warsztatach terapii zajęciowej, ale także i w środowiskowych domach samopomocy mają bardzo znikome szanse na dalszą rehabilitację i rozwój w sferze zawodowej i osiągnięcia kolejnego etapu drogi do samodzielności.

Termin osiągnięcia celu: proces wieloletni.

Odpowiedzialny za realizację:

Powiatowy Urząd Pracy, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Pełnomocnik
Prezydenta Miasta ds. Osób Niepełnosprawnych

Partner społeczny:

Miejska Społeczna Rada do Spraw Osób Niepełnosprawnych, organizacje pozarządowe.

DZIAŁANIE NR 6 Rozszerzenie dostępu do usług medycznych rehabilitacyjnych i specjalistycznych.

Cel działania:

Wspieranie systemu opieki zdrowotnej w celu dostosowania i rozszerzenia istniejących form świadczenia usług rehabilitacyjnych do aktualnych potrzeb.

Środki i formy realizacji:

1. Analiza bazy rehabilitacyjnej i medycznej pod kątem zaspokojenia potrzeb osób niepełnosprawnych.
2. Podjęcie działań zmierzających do utworzenia Centrum Rehabilitacji wraz z Ośrodkiem Wczesnej Interwencji.
4. Rozszerzanie zakresu miejskich programów zdrowotnych z uwzględnieniem specjalistycznej profilaktyki kierowanej bezpośrednio do osób niepełnosprawnych m.in. specjalistycznego programu profilaktyki stomatologicznej dla osób niepełnosprawnych w szczególności autystycznych i niepełnosprawnych intelektualnie.
5. Rozwój zróżnicowanych form rehabilitacji.

Uzasadnienie:

Każdy człowiek ma prawo do leczenia i rehabilitacji w celu poprawy stanu zdrowia.

Termin osiągnięcia celu: działania ciągłe, długofalowe.

Odpowiedzialny za realizację:

Wydział Spraw Społecznych i Mieszkaniowych, Pełnomocnik Prezydenta Miasta ds. Osób Niepełnosprawnych, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej.

Partner społeczny:

Miejska Społeczna Rada do Spraw Osób Niepełnosprawnych, organizacje pozarządowe.

DZIAŁANIE NR 7 Integracja osób niepełnosprawnych.

Cel działania:

Zapewnienie rozwoju osobistego poprzez aktywny udział w życiu społecznym.

Środki i formy realizacji:

1. Udział osób niepełnosprawnych we wszelkiego typu wydarzeniach kulturalnych, sportowych i społecznych.
2. Szkolenia dla przedstawicieli instytucji kultury, sportu i turystyki pracujących z osobami niepełnosprawnymi.
3. Wspieranie rozwoju twórczości artystycznej, kulturalnej, organizacja prezentacji.
4. Organizowanie obozów sportowych, rekreacyjno-integracyjnych.
5. Rozpowszechnienie idei usług asystenckich w zakresie usług asystenta osoby niepełnosprawnej.
6. Dofinansowywanie uczestnictwa w turnusach rehabilitacyjnych.
7. Dofinansowywanie turystyki osób niepełnosprawnych – wycieczki krajoznawcze.
8. Wspieranie organizacji imprez okolicznościowo-integracyjnych.

Uzasadnienie:

Aktywność kulturalna i działalność sportowa integruje osoby niepełnosprawne ze sprawnymi, wyrównuje rzeczywiste lub domniemane braki i ograniczenia somatyczne, psychiczne, bariery społeczne, niepowodzenia życiowe.

Termin osiągnięcia celu: działania ciągłe, długofalowe.

Odpowiedzialny za realizację:

Wydział Spraw Społecznych i Mieszkaniowych, Wydział Kultury i Sztuki, Sportu i Turystyki, Pełnomocnik Prezydenta Miasta ds. Osób Niepełnosprawnych, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej.

Partner społeczny:

Miejska Społeczna Rada do Spraw Osób Niepełnosprawnych, Klub Sportowy Osób Niepełnosprawnych START, organizacje pozarządowe.

DZIAŁANIE NR 8 Upowszechnienie idei wolontariatu na rzecz osób niepełnosprawnych i promowanie rozwoju organizacji pozarządowych.

Cel działania:

Wykorzystanie wolontariatu do wsparcia działalności w zakresie pomocy społecznej.

Środki i formy realizacji:

1. Podjęcie działań zmierzających do utworzenia Centrum Rehabilitacji, Integracji i Wsparcia Społeczno-Zawodowego Osób Niepełnosprawnych
2. Koordynowanie współpracy wolontariuszy z osobami niepełnosprawnymi, organizacjami pozarządowymi i instytucjami.
3. Organizowanie szkoleń dla kandydatów na wolontariuszy.

Uzasadnienie:

Potrzeba obecności w społeczeństwie dużej grupy osób, zwłaszcza młodych, które bez obaw będą umiały pomóc osobie niepełnosprawnej, bez względu na rodzaj schorzenia.

Stworzenie takiego Centrum, które zrzeszało by w swoim kręgu wszystkie lub większość organizacji działających na rzecz osób niepełnosprawnych pozwoli na łatwiejsze i bardziej skoordynowane, ale przede wszystkim wspólne działanie na rzecz osób potrzebujących.

Termin osiągnięcia celu: działania ciągłe, długofalowe.

Odpowiedzialny za realizację:

Pełnomocnik Prezydenta Miasta ds. Osób Niepełnosprawnych.

Partner społeczny:

Miejska Społeczna Rada do Spraw Osób Niepełnosprawnych, organizacje pozarządowe.

DZIAŁANIE NR 9 Zintegrowanie działań podmiotów wspierających osoby niepełnosprawne.

Cel działania:

Kontynuacja i poszerzanie współpracy między instytucjami szczebla samorządowego, rządowego, pomiędzy samorządem a organizacjami pozarządowymi, kościołami, związkami wyznaniowymi i innymi podmiotami oraz inicjowanie lokalnych programów zmierzających do aktywnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym.

Środki i formy realizacji:

1. Współpraca w zakresie rozwiązywania problemów osób niepełnosprawnych pomiędzy samorządem terytorialnym a sektorem pozarządowym, w tym:
  - zlecenie zadań publicznych w formie dotacji,
  - tworzenie wspólnych zespołów o charakterze doradczym i inicjatywnym,

- pomoc w nawiązywaniu kontaktów międzynarodowych,
  - współpraca z zagranicznymi właściwymi instytucjami działającymi w obszarze niepełnosprawności, a także organizacjami pozarządowymi,
  - współorganizowanie przedsięwzięć o charakterze ponad lokalnym.
2. Pomoc merytoryczno-organizacyjna i finansowa dla podmiotów działających w ramach systemu wsparcia osób niepełnosprawnych poprzez organizowanie szkoleń, porad, konferencji tematycznych z udziałem przedstawicieli samorządu terytorialnego oraz organizacji pozarządowych.
3. Współpraca z Miejską Społeczną Radą do Spraw Osób Niepełnosprawnych oraz innymi społecznymi radami do spraw osób niepełnosprawnych z terenu naszego miasta, w tym:
- konsultowanie z właściwymi podmiotami działającymi w systemie wsparcia osób niepełnosprawnych i organizacjami pozarządowymi obowiązujących rozwiązań prawnych w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych oraz opracowywanie wspólnych opinii,
  - wypracowywanie wspólnych stanowisk dotyczących podejmowanych inicjatyw przez Samorząd Miasta, instytucje wsparcia osób niepełnosprawnych, organizacje pozarządowe.
2. Wymiana doświadczeń w ramach współpracy zagranicznej Miasta Kalisza w zakresie inicjowania aktywnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym:
- doskonalenie zawodowe kadr instytucji działających na rzecz osób niepełnosprawnych;
  - promocja modelowych i systemowych działań na rzecz rozwiązywania problemów osób niepełnosprawnych w mieście Kaliszu;
  - inspirowanie innych podmiotów do współpracy w realizacji programu w mieście Kaliszu.

Uzasadnienie:

Wspólne i zintegrowane działanie instytucji i organizacji działających na rzecz osób niepełnosprawnych może skutecznie zapobiegać i przeciwdziałać wykluczeniu społecznemu oraz przyczynić się do poprawy i ułatwienia życia codziennego osób niepełnosprawnych.

Termin osiągnięcia celu: działania ciągłe, długofalowe

Odpowiedzialny za realizację:

Pełnomocnik Prezydenta Miasta ds. Osób Niepełnosprawnych, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Wydział Spraw Społecznych i Mieszkaniowych, Wydział Edukacji..

2. Uzasadnienie Programu

Stały przyrost liczby osób niepełnosprawnych wymaga przejścia od polityki przystosowania samych niepełnosprawnych do ich stanu funkcjonalnego i utrzymania *status quo* osoby niepełnosprawnej, do strategii opartej na wzmacnianiu jej zasobów własnych oraz potencjału społeczności, służących utrzymaniu optymalnego poziomu funkcjonowania niepełnosprawnych jednostek najpierw w miejscu zamieszkania, a następnie w innych zbiorowościach i instytucjach. Gwarancją efektywności środowiskowych programów na rzecz osób niepełnosprawnych jest w pierwszej kolejności możliwość podjęcia zawodowej aktywności, bezpieczne i funkcjonalne mieszkanie oraz dostępne, a następnie gotowe do udzielenia wsparcia zaplecze społeczne. Dla stabilności położenia społecznego i codziennego funkcjonowania niepełnosprawnych mieszkańców miasta konieczne jest także uzupełnienie pierwotnej, naturalnej sieci wsparcia, rozbudowa różnych form świadczeń, usług i opieki w środowisku zamieszkania, jak również zinstytucjonalizowanych systemów pomocy umożliwiających rodzinom kontynuowanie opieki nad zależnymi od niej osobami niepełnosprawnymi. Koniecznym staje się zatem tworzenie lokalnych mechanizmów i instytucji chroniących stabilność warunków materialnych i gwarancji utrzymania standardu życia ludzi z ograniczoną sprawnością na poziomie uznanym za godny jednostki ludzkiej. Zbyt często jeszcze nie dostrzega się i nie uwzględnia się w tworzeniu kryteriów udzielania pomocy służącej ochronie bezpieczeństwa socjalnego niepełnosprawnych, dodatkowych kosztów i stale utrzymującej się pewnej określonej kategorii potrzeb ludzi z ograniczoną sprawnością. Władze samorządowe realizują programy polityki socjalnej rządu i pełnią rolę uzupełniającą w zaspokajaniu podstawowych potrzeb osób niepełnosprawnych (pomoc społeczna). By sprostać standardom w opiece nad niepełnosprawnymi obywatelami, poszerzeniu i zdynamizowaniu ulec musi rola samorządu i sektora pozarządowego w tworzeniu

infrastruktury pomocowej, informacyjnej, edukacyjnej i szkoleniowej oraz poradnictwa służącego wykorzystaniu tej sieci wsparcia w procesie przygotowania zawodowego i poszukiwania zatrudnienia przez osoby niepełnosprawne.

Tym co służy zapobieganiu bezradności, wykluczeniu i izolacji społecznej osób niepełnosprawnych a co prowadzi do samorealizacji oraz twórczego i spełnionego życia jest aktywizacja zawodowa i zatrudnienie. Powodzenie programów *pro-zatrudnieniowych* zależy w równym stopniu od środków finansowych i pomysłowości zainteresowanych, co od dostępności transportu, wewnętrznego przekonania jednostki i jej otoczenia oraz likwidacji barier architektonicznych umożliwiających niepełnosprawnym wydostanie się z mieszkania i dotarcie do miejsca pracy dysponującego oprzyrządowanym stanowiskiem roboczym. Konieczne jest także dysponowanie programem elastycznego i wspieranego przygotowania do wejścia na rynek i powrotu do pracy, a także zmiana postaw pracodawców wobec zatrudniania ludzi z ograniczoną sprawnością (pracodawcy i potencjalni pracodawcy zbyt często koncentrują swoją uwagę na deficytach nie zaś na posiadanych przez niepełnosprawnych zdolnościach i umiejętnościach). Rynek, który marginalizuje znaczną część swoich zasobów siły roboczej jest nie tylko niesprawiedliwy, ale kosztowny dla podatnika, który sfinansować musi stale rosnący wolumen świadczeń społecznych .

Najistotniejsze jednak we współpracy z niepełnosprawnymi jest wzmocnienie ich własnego znaczenia i poczucia własnej wartości, tak aby mogli podjąć działania odpowiedzialnego kierowania swoim losem. Siłą napędową współczesnych koncepcji polityki społecznej wobec niepełnosprawności stała się zasada równości szans, która traktowana jest jako centralne kryterium oceny struktur społecznych i ekonomicznych. W myśl tej zasady deficyty osób niepełnosprawnych mogą być dowartościowane dzięki pobudzeniu procesów społecznych i ekonomicznych obejmujących w równym stopniu wszystkich obywateli. Przewyciężanie własnej niepełnosprawności powinno odbywać się poprzez aktywizację społeczną i zawodową osób niepełnosprawnych, która może być realizowana w ramach miejskich programów. Przykładem takiego przedsięwzięcia jest „Miejski Program Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2009-2012”. Jego kompleksowe działania zostały ukierunkowane zarówno na osoby niepełnosprawne, rodziny i otoczenie osób niepełnosprawnych, jak i na pracodawców.

3. Źródła finansowania Programu:

1. Budżet Miasta,
2. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych,
3. Urząd Marszałkowski,
4. Urząd Wojewódzki,
5. środki unijne,
6. środki własne organizacji pozarządowych.

V. System monitorowania realizacji Programu

W Kaliszu podjęto próbę zdiagnozowania problemu osób niepełnosprawnych. Dane, będące w posiadaniu instytucji działających na rzecz tego środowiska są fragmentaryczne. Często nie współgrają ze sobą. Instytucjonalna pomoc rozproszona. Osoba Niepełnosprawna, zwłaszcza osoba, która stała się nagle niepełnosprawna, jej rodzina lub osoby starsze mają często problem z szybkim znalezieniem najwłaściwszej pomocy.

Wprowadzenie *Programu* umożliwi uruchomienie procesu usystematyzowania pomocy, zrationalizowanie wydatkowania miejskich środków oraz ułatwi trafne podejmowanie działań organizacyjnych.

Monitoring i ocena przebiegu realizacji programu wykonywana będzie przez Pełnomocnika Prezydenta Miasta ds. Osób Niepełnosprawnych oraz Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Kaliszu w oparciu o dane przekazane przez:

- Wydział Spraw Społecznych i Mieszkaniowych,
- Wydział Edukacji,
- Wydział Kultury i Sztuki, Sportu i Turystyki,
- Powiatowy Urząd Pracy,
- Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej,
- Powiatowy Zespół ds. Orzekania o Niepełnosprawności,
- Zarząd Dróg Miejskich,
- Zarząd Budynków Służby Zdrowia.

Raport z realizacji Programu przedstawiony będzie Radzie Miasta w pierwszym Kwartale 2013 roku.

